

Peter Thisted Dinesen og Kim Mannemar Sønderskov¹ Hvorfor stiger tilliden?

I modsætning til tendensen i mange lande har Danmark i løbet af de seneste tre årtier oplevet en bemærkelsesværdig stigning i social tillid. Formålet med denne artikel er at forklare denne unikke udvikling. Analyserne indikerer, at stigningen i tillid delvist kan tilskrives generationsforskelle, stigende uddannelsesniveaue samt forbedringer i statens institutioner og den efterfølgende tillid til disse blandt borgerne. Analysen bygger på data fra danske holdningsundersøgelser – herunder en panelundersøgelse, der giver unikke muligheder for at undersøge hidtil uafklarede spørgsmål om kausalitet.

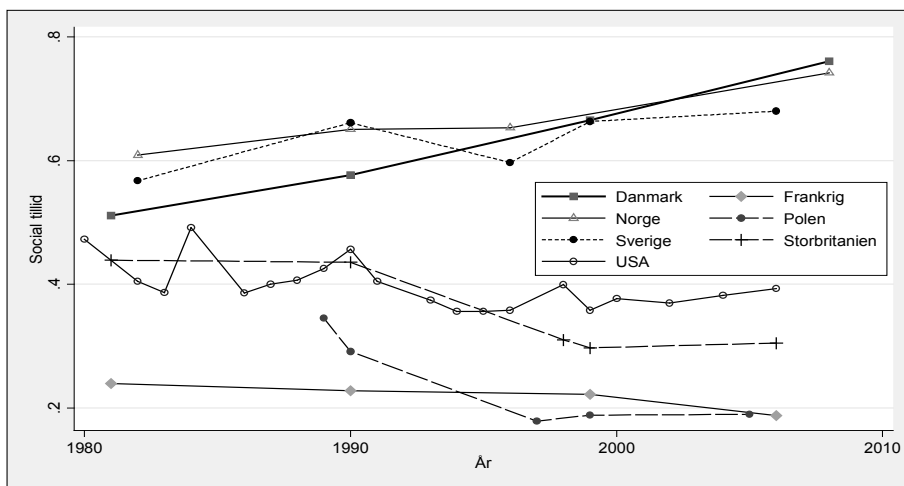
Social tillid er en vigtig ressource for ethvert moderne samfund. I moderne samfund må borgerne dagligt forholde sig til folk og grupper, som de ikke har personligt kendskab til. Det gælder eksempelvis, når de færdes i trafikken, køber ind, tager stilling til politiske spørgsmål om fordeling af samfundets ressourcer – og i det hele taget i situationer, hvor konsekvenserne af deres egne handlinger afhænger af mange andres handlinger. Social tillid er en grundlæggende opfattelse af, at de fleste mennesker, som man potentielt kan interagere med, vil opføre sig anstændigt. En persons grad af social tillid afspejler således opfattelsen af mennesker generelt; opfattelsen af den generaliserede anden. I det perspektiv er det naturligt at forvente, at social tillid påvirker mange af de beslutninger, borgerne træffer i moderne samfund. Forventningen er, at borgere med høj social tillid oftere agerer på en måde, der tilgodeser andre borgere, fordi folk med social tillid har positive forventninger til andre mennesker (Stolle, 2001; Sønderskov, 2008: kapitel 3). Flere studier viser da også, at folk med social tillid er mere villige til at yde en indsats for at løse samfundsmæssige problemer ved eksempelvis at undlade at snyde i skat eller ved at bidrage til løsning af miljøproblemer og til velgørende organisationer (Nannestad, 2007; Scholz og Lubell, 1998; Sønderskov, 2011a). Eksperimentelle studier viser tilsvarende, at forsøgspersoner med megen social tillid oftere bidrager til offentlige goder (Gächter et al., 2004; Holm og Danielson, 2005), og tværnationale studier viser, at samfund med høje koncentrationer af tillidsfulde individer har nemmere ved at løse fælles problemer og oplever højere økonomisk vækst (Bjørnskov, 2009a; Knack og Keefer, 1997; Sønderskov, 2009a). Selvom den positive effekt af social tillid formentlig er blevet overgjort i tidlige bidrag i litteraturen, hersker der ikke tvivl om, at social tillid er en væsentlig ressource for

ethvert moderne samfund – og en ressource, som med fordel kan værnes om eller søges opbygget (Sønderskov, 2009b).

Danmark er privilegeret med en sådan ressource. Danskerne er ”verdensmestre i tillid” (Svendsen, 2006), og sammen med borgerne i de øvrige nordiske lande ligger de i toppen af tværnationale sammenligninger (Bjørnskov, 2007; Delhey og Newton, 2005; Svendsen og Svendsen, 2006: tabel 4). Dette fremgår også af figur 1, hvor udviklingen i Danmarks tillidsniveau over tid er sammenlignet med udvalgte lande. Ifølge litteraturen skyldes dette især vel fungerende statslige institutioner, der blandt andet sikrer en fair og ensartet behandling af borgerne, et højt uddannelsesniveau, en relativ lav økonomisk ulighed og/eller en rodfæstet tillidskultur (Bjørnskov, 2007; Rothstein, 2005; Rothstein og Uslaner, 2005; Uslaner, 2002).

Ud over at bekræfte Danmarks høje tillidsniveau viser figur 1 imidlertid også et andet interessant forhold. Danskernes tillid har været støt stigende i løbet af de seneste 30 år, hvilket adskiller sig fra tendensen blandt de øvrige lande. Sverige og Norge har også oplevet stigende tillid, men tendensen er ikke så kraftig og entydig som i Danmark. De øvrige lande har oplevet faldende el-

Figur 1: Udviklingen i social tillid i udvalgte lande

Note: Niveaet af social tillid er andelen af befolkningen, der svarer positivt på spørgsmålet: ”Alt i alt – mener De, at folk er til at stole på, eller mener De, at man ikke kan være for forsigtig, når man har med mennesker at gøre?” Niveaet for USA i 1990 er gennemsnittet af to repræsentative stikprøver; alle øvrige observationspunkter er hver baseret på én repræsentativ stikprøve.

Kilder: Den danske værdiundersøgelse – tværsnit (2009); European and World Values Survey (EWVS, 2006; WVS, 2009); General Social Survey (GSS, 2004).

ler stabile niveauer af tillid, og dette er også den globale tendens (Inglehart og Welzel, 2005: 130-131; Svendsen og Svendsen, 2006). Danskernes utvetydigt stigende tillid er tilsyneladende en unik udvikling.

Formålet med denne artikel er at se nærmere på denne særegne værdimæssige udvikling. I det følgende afsnit diskuteres en række mulige forklaringer på stigningen i social tillid. Baseret på en indledende analyse, der indikerer, at forandringen delvist kan tilskrives generationsforskelle, stigende uddannelsesniveau samt forbedringer i statens institutioner og borgernes tillid til disse, efterprøves disse forklaringer. Den empiriske analyse bygger på en række data fra danske holdningsundersøgelser – herunder en panelundersøgelse, der giver unikke muligheder for at undersøge hidtil uafklarede spørgsmål om kausalitet.

Mulige forklaringer på den stigende sociale tillid

Generelt kan der skelnes mellem tre typer forklaringer på værdimæssige ændringer på samfundsniveau: kohorteforklaringer, aldersforklaringer og periodeforklaringer (Glenn, 2005; Inglehart, 1990; Robinson og Jackson, 2001). *Kohorteforklaringer* – eller mere præcist fødselskohorteforklaringer – fokuserer på ændringer i opvækstvilkår og generationsudskiftning. Argumentet er, at værdier som fx social tillid grundlægges i barn-/ungdommen på baggrund af opvækstvilkår, hvorefter de ikke ændres væsentligt. Opvækstvilkår kan eksempelvis være samfundets velstand, opdragelsesmønstre og uddannelsesmuligheder. Givet ensartetheden i opvækstvilkår, har mennesker, der er født på omtrent samme tidspunkt, en tendens til at have ensartede værdier livet igennem. Værdiforandringer sker derfor, når ældre generationer med ét sæt af værdier bliver erstattet af yngre generationer med andre værdier. *Aldersforklaringer* hævder, at værdier ændres med alderen igennem livscyklussen som følge af individets ændrede livsbetingelser og position i samfundet. Som udgangspunkt formodes alle individer at gennemgå den samme udvikling med alderen (fx at gå fra at være venstreorienterede i ungdommen til at være mere højreorienterede senere i livet). Aldersforklaringen er således ikke en forklaring på værdimæssige forandringer på samfundsniveau, da formodningen ud fra dette perspektiv er, at værdier er stabile på samfundsniveau over tid, idet alle forventes at opleve den samme udvikling i værdier hen over livscyklussen. Af den grund behandles aldersforklaringen ikke yderligere i denne sammenhæng. *Periodeforklaringer* tillægger (ligesom kohorteforklaringen) samfundsmæssige ændringer stor betydning. Men hvor kohorteforklaringen fokuserer på, hvordan specifikke opvækstvilkår i barn-/ungdommen fastlægger en given generations værdier, har periodeforklaringen et bredere fokus, idet den generelle samfundsudvikling og bestemte begivenheder i en given periode, ifølge denne forklaring, påvir-

ker værdierne ens hos alle, der oplever dem – uanset alder. Overordnede samfundsmæssige ændringer, som fx øget velstand, øget økonomisk lighed eller ændringer i styreformen, forventes således at påvirke alle borgeres værdier på den samme måde.

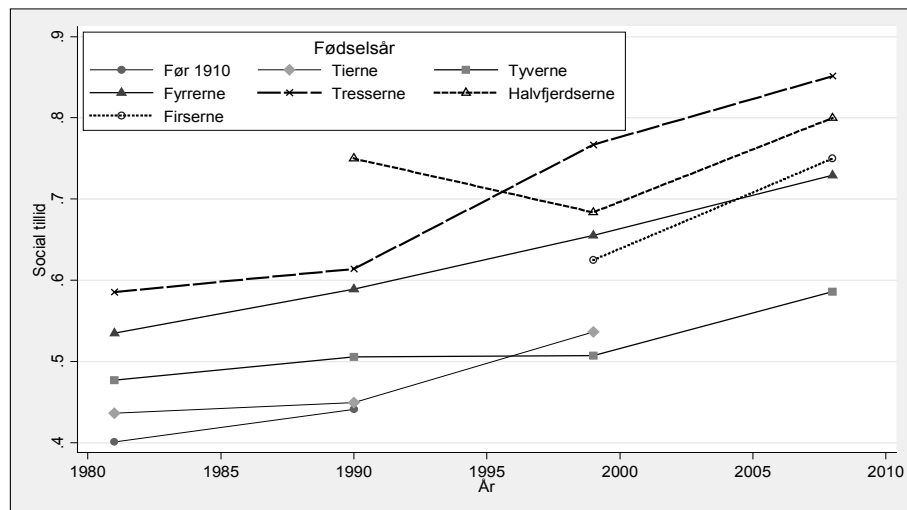
Selvom ovenstående forklaringstyper er ret forskellige, har det vist sig besværligt – hvis ikke umuligt – at adskille dem præcist fra hinanden (Glenn, 2005: 6). Det skyldes blandt andet, at fødselstidspunkt, alder og periode er stærkt korrelerede i empiriske analyser, samt at det ofte er en kombination af forklaringer, der ligger bag en given udvikling. Nedenstående analyse på makroniveau er derfor et foreløbigt forsøg på at identificere de væsentligste årsager til udviklingen i social tillid. Denne foreløbige analyse efterfølges af en statistisk analyse på individniveau, der har til formål at efterprøve forklaringerne for på den måde at skabe større sikkerhed omkring resultaterne.

Kohorteforklaringer

Umiddelbart er kohorteforklaringen nærliggende. Flere forskere hævder, at social tillid fastlægges i barn-/ungdommen, primært på baggrund af opdragelse (Stolle og Hooghe, 2004; Uslaner, 2002: kapitel 4). Ifølge dette perspektiv er social tillid relativt upåvirket af erfaringer senere i livet, hvorfor aggregerede forandringer i social tillid nødvendigvis primært skal tilskrives forskellige opvækstvilkår. Kohorteforklaringen finder da også stor støtte i Robert Putnams analyser af social tillid og social kapital i USA, hvor han finder, at hovedårsagen til faldet i de to fænomener skyldes, at ”The long civic generation” født før 1930 erstattes med yngre generationer (2000: kapitel 8: 14-15; se også Robinson og Jackson, 2001). Inden for tillidsforskningen kan den såkaldte ”kulturforklaring” regnes som en særlig variant af kohorteforklaringen. Hvor kohorteforklaringen som udgangspunkt forudsiger stabilitet i den sociale tillid livet igennem, men samtidigt at social tillid varierer mellem generationer som følge af forskellige opvækstvilkår, går kulturforklaringen endnu videre og forudsiger en høj grad af stabilitet på tværs af generationer. Argumentet er, at forældre transmitterer deres eget tillidsniveau til deres børn gennem opdragelsen, og på den måde går tilliden i arv fra generation til generation.² Dette har fundet støtte i Eric Uslaners (2008b) studier, der viser, at efterkommere af immigranter fra lande med høj tillid er mere tillidsfulde end efterkommere af immigranter fra lande med lavere tillidsniveauer i USA. Selvom kulturforklaringen generelt indtager en prominent rolle som forklaring på social tillid i litteraturen, vil vi ikke berøre den nærmere her. Kulturforklaringen forudsiger som nævnt stabilitet og er derfor ikke egnet til at forklare den markante stigning i tilliden i Danmark. Ydermere er det statiske perspektiv på social tillid,

som kulturforklaringen (og kohorteforklaringen) repræsenterer, blevet udfordret af analyser, der viser, at social tillid påvirkes af omgivelserne og erfaringer senere i livet; særligt de institutionelle rammer, som et individ befinder sig i, synes at påvirke tilliden (Dinesen, 2007, 2012, under udg.; Nannestad, 2008). Vi uddyber disse institutionelle forklaringer nedenfor.

Figur 2: Udviklingen i social tillid for udvalgte danske kohorter

Note: Social tillid er målt som i figur 1. Observationspunkter med mindre end 20 respondenter er udeladt.

Kilde: Den danske værdiundersøgelse – tværsnit (2009).

Figur 2 viser det gennemsnitlige niveau af social tillid for udvalgte kohorter og understøtter delvist kohorteforklaringen. Uanset måletidspunkt har folk født i begyndelsen af sidste århundrede mindre social tillid end senere generationer. Eksempelvis udgjorde danskere født før 1930 30 pct. af befolkningen i 1980, mens andelen var 10 pct. i 2005 (*Danmarks Statistik*: BEF1A; hentet 12.8.2009). En del af stigningen i danskernes sociale tillid skyldes tilsyneladende, at mindre tillidsfulde generationer udgør en stadig mindre del af befolkningen.

Efter at have konstateret, at der findes en kohorteeffekt, melder spørgsmålet sig, hvad der kan forklare denne forskel i social tillid mellem ældre og yngre generationer. I den forbindelse er et stigende uddannelsesniveau et oplagt bud på, hvorfor yngre kohorter er mere tillidsfulde end ældre kohorter. Selvom mekanismerne endnu ikke er ordentligt belyst, har højere uddannelse systematisk vist sig at være relateret til social tillid på mikroniveau (fx Brehm og Rahn,

1997; Helliwell og Putnam, 2007; Uslaner, 2002: chapter 5; se dog Claibourn og Martin, 2000 for en mulig undtagelse og Bjørnskov (2009b), der på makro-niveau viser, at effekten også kan gå den anden vej), og det forekommer således sandsynligt, at udskiftningen af ældre og dårligere uddannede kohorter med yngre og bedre uddannede kohorter kan forklare den i figur 2 observerede kohorteeffekt.³ Vi behandler derfor uddannelse som forklaring på kohorteeffekten i de følgende analyser.

Det er imidlertid også vigtigt at bemærke, at figur 2 viser, at kohorteforklaringen ikke kan stå alene; uanset fødselstidspunkt er den sociale tillid stigende i hele perioden. Det fortæller os to ting: For det første er social tillid ikke en stationær størrelse, der fastlægges i barndommen (eller gennem genetisk transmission), og som er upåvirkelig af senere oplevelser. For det andet tyder den parallelle udvikling på tværs af kohorter på, at en del af stigningen skal forklares med en eller flere generelle samfundsmæssige ændringer, dvs. der må være tale om periodeforklaringer.

Periodeforklaringer

Det er umiddelbart nærliggende at lede efter forklaringen på udviklingen i social tillid blandt de faktorer, der allerede er konsoliderede forklaringer på variation i social tillid. Ud over uddannelse drejer det sig som ovenfor nævnt primært om økonomisk lighed og institutionel kvalitet.

En række studier viser, at borgere i samfund karakteriseret ved lav ulighed er mere tillidsfulde end borgere i ulige samfund. Dette forhold er blevet forklaret med, at borgerne i lande med en jævn indkomstfordeling oftere interagerer med et bredt udsnit af den øvrige befolkning, at økonomisk homogene samfund er præget af færre sociale konflikter, eller at gevinsten ved uærlig adfærd er mindre desto mindre ulighed (Bjørnskov, 2007; Rothstein og Uslaner, 2005). En anden forklaring tillægger statslig institutionel kvalitet stor betydning. Vel fungerende, ikke-korrupte statslige institutioner, der fremmer en retfærdig og ensartet behandling af borgere samt sanktionerer folk, der skader eller snyder andre og fællesskabet, er med til at opbygge social tillid, da sådanne institutioner giver borgerne en sikkerhed for, at skadelig adfærd ikke kan betale sig og dermed vished om, at der er en lille årsag til at frygte den slags. Ydermere signalerer retfærdige institutioner, at folk har opnået rigdom og fordele på retfærdig vis, hvilket også fremmer tilliden. Endelig signalerer fraværet af korrupsion og nepotisme blandt embedsmænd og politikere, at en sådan adfærd ikke er udbredt i befolkningen, og at den ikke accepteres (Rothstein, 2005; Rothstein og Stolle, 2008). Såfremt der er sket forbedringer i Danmarks formelle statslige institutioner – eventuelt medieret gennem borgernes tillid til disse – kan det

derfor forklare udviklingen i social tillid i landet. Det skal dog bemærkes, at andre forfattere hævder, at kausalretningen går den anden vej, altså fra social tillid til velfungerende statslige institutioner/institutionel tillid (fx Bjørnskov, 2007; Knack, 2002; Uslaner, 2002: 158; 2008a: kapitel 3). Hvis dette er tilfældet, vil den danske udvikling ikke kunne forklares med institutionelle forandringer, og vi behandler derfor eksplicit spørgsmålet om kausalretningen nedenfor.

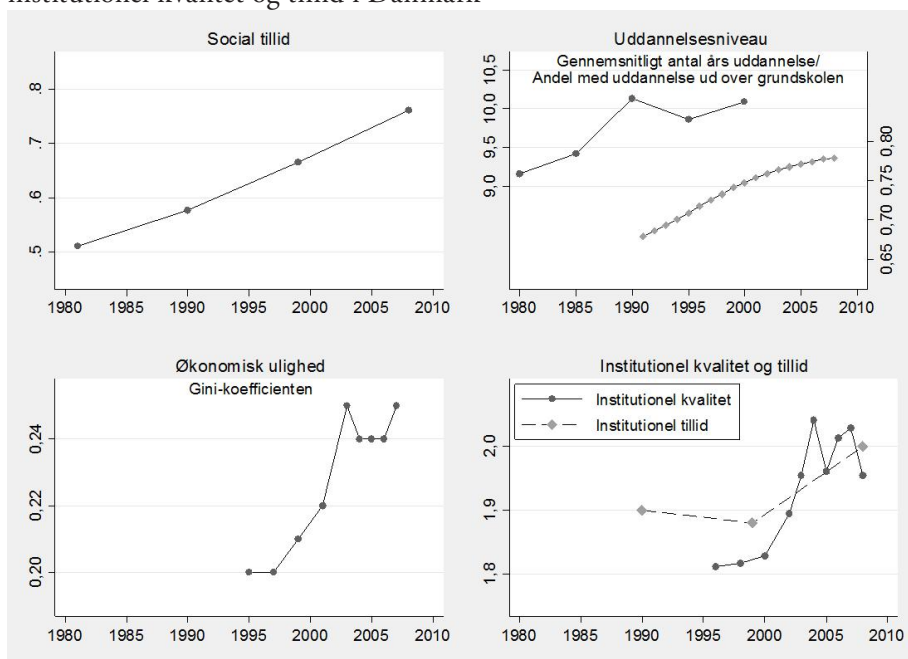
For at få et første indtryk af om stigende uddannelse kan forklare kohorteeffekten, og om henholdsvis indkomstulighed og institutionel kvalitet virker som plausible periodeforklaringer på den stigende sociale tillid, er udviklingen i disse faktorer illustreret i figur 3 sammen med udviklingen i social tillid. Den første graf viser udviklingen i social tillid. Den anden graf viser udviklingen i danskernes uddannelsesniveau, og hvad enten der ses på den gennemsnitlige uddannelseslængde eller andelen af danskere, der har uddannelse ud over grundskolen, er det tydeligt, at uddannelsesniveauet har været stigende i perioden. Det er dermed oplagt at forklare – i hvert fald noget af – kohorteeffekten på social tillid med et stigende uddannelsesniveau, idet ældre kohorter, som er både ringere uddannede og har lavere social tillid, udskiftes af yngre kohorter med højere uddannelse og mere tillid.

Den tredje graf i figur 3 viser, at den økonomiske ulighed generelt har været stigende i perioden, hvilket peger på en positiv sammenhæng mellem social tillid og økonomisk ulighed. Dette er overraskende set i lyset af tidligere studier, der nærmest entydigt finder en negativ sammenhæng mellem økonomisk ulighed og social tillid. Da den negative effekt af ulighed er veletableret i litteraturen, skal samvariationen i figuren næppe tolkes som en kausalsammenhæng. Det er mere nærliggende at konkludere, at den sociale tillid er steget på trods af – og ikke på grund af – stigende økonomisk ulighed.

Den sidste graf i figur 3 viser udviklingen i kvaliteten af Danmarks statslige institutioner samt danskernes tillid til disse. Det fremgår, at den institutionelle kvalitet overordnet set har været stigende i den periode, vi har data for, om end stigningen aftager i slutningen af perioden. Disse forbedringer manifesterer sig tilsyneladende med en vis forsinkelse i borgernes tillid til de statslige institutioner. I modsætning til udviklingen i den økonomiske ulighed svarer denne udvikling til, hvad vi skulle forvente, og det er dermed nærliggende at forklare noget af udviklingen i social tillid med forbedringer af statslige institutioner og den deraf følgende stigende institutionelle tillid.

Samlet set tyder mønstrene i figurerne 2 og 3 på, at stigningen i social tillid delvist kan forklares med en kohorteforklaring, idet mindre tillidsfulde generationer er blevet erstattet med mere tillidsfulde generationer. Det tyder

Figur 3: Udviklingen i social tillid, uddannelsesniveau, økonomisk lighed samt institutionel kvalitet og tillid i Danmark

Noter: Data for Social tillid er identisk med de i figur 1 anvendte; Gennemsnitligt antal års uddannelse er fra Barro og Lee (2001) (variabelnavn: tyr); Andel med uddannelse over folkeskolen er beregnet på baggrund af data fra Danmarks Statistik (koder: HFU1, KRHFU1, BEF5; hentet 12.8.2009); Gini-koefficienten er fra Eurostat (kode: ILC_DI12; hentet 9.7.2009); Institutionel kvalitet er fra Kaufmann, Kraay og Mastruzzi (2009) og er gennemsnittet af følgende variable: Voice and Accountability, Government Effectiveness, Regulatory Quality, Rule of Law og Control of Corruption. Målene er baseret på en række indikatorer samt vurderinger fra eksperter, erhvervsfolk og borgere. De underliggende variable er standardiserede, og enheden på det samlede mål er derfor (omtrent) standardafvigelse fra gennemsnittet. Empirisk går målet fra ca. -2,5 til 2,5. Institutionel tillid er fra Den danske værdiundersøgelse – tværsnit (2009) og måler borgernes gennemsnitlige tillid til en række statslige institutioner, målet går fra 0 til 3, hvor 3 er højeste tillid, og 0 er laveste tillid (se afsnittet om operationalisering nedenfor for flere detaljer).

endvidere på, at denne generationseffekt skyldes et højere uddannelsesniveau for yngre kohorter. Derudover indikerer udviklingen i statslig institutionel kvalitet og den efterfølgende stigende tillid til disse institutioner, at denne ændring tillige kan forklare danskernes unikke udvikling i social tillid. Selvom disse forklaringer passer med forventningerne i litteraturen, er et sammenfald i mønstre naturligvis ikke nok til at konkludere noget endeligt om årsagerne

til den stigende tillid. På den baggrund vil vi i det følgende afsnit udlede fem hypoteser, der, såfremt de finder empirisk støtte, vil understøtte ovenstående tolkninger.

Hypoteser og analysedesign

Såfremt stigningen i social tillid skyldes generationsforskelle, skal de generationer, hvis andel af befolkningen er faldende, have mindre social tillid end øvrige generationer. Denne hypotese testes med data fra 2008. I 2008 er det især folk født før 1930, der er begyndt at gå bort, mens dette endnu ikke gør sig gældende for generationen født i 1930'erne. H1 lyder derfor:

H1: Danskere født før 1930 har alt andet lige mindre social tillid end yngre kohorter.

Såfremt stigningen i social tillid skal tilskrives et højere uddannelsesniveau, fordrer det, at højtuddannede har højere social tillid end lavtuddannede, og hvis den eventuelle kohorteeffekt skyldes, at ældre generationer er lavere uddannede end yngre, må kohorteeffekten medieres af uddannelse og dermed reduceres, når uddannelse inddrages som forklaring. Dette leder til følgende hypoteser:

H2: Højtuddannede danskere har alt andet lige højere social tillid end lavere uddannede.

H3: Kohorteeffekten forsvinder, når uddannelse inddrages som forklaring.

Betydningen af institutioner er imidlertid lidt vanskeligere at teste. Der er for få datapunkter for både institutionel kvalitet og institutionel tillid til at undersøge, om ændringerne i statens institutioner er årsagen til den stigende institutionelle tillid, og dermed om der kan være tale om en medieret sammenhæng. Ydermere er validiteten af målet for institutionel kvalitet blevet kritiseret fra flere sider (fx Kurtz og Schrank, 2008). Et særligt problem er i denne sammenhæng, at målet alene udtrykker den relative institutionelle kvalitet blandt de inddragede lande. Da der løbende er inddraget flere og flere lande, og da de senest tilkomne lande hovedsageligt er lande med ringere institutioner end i Danmark, kan Danmarks stigning i institutionel kvalitet måske blot skyldes en relativ forbedring, uden at der reelt er sket en forandring. På den baggrund kan vi ikke med sikkerhed konkludere, at den stigende sociale tillid kan spores tilbage til ændringer i statens institutioner. Vi kan derimod undersøge, om den

stigende institutionelle tillid er med til at øge den sociale tillid; dette gøres ved hjælp af artiklens to sidste hypoteser:

H4: Danskere med høj tillid til statens institutioner har alt andet lige højere social tillid end danskere med lav institutionel tillid.

H5: Kausalretningen går fra institutionel tillid til social tillid og ikke omvendt.

Årsagen til det eksplicitte fokus på kausalforholdet i H5 er som nævnt, at det debatteres, hvorvidt det i virkeligheden er den sociale tillid, der fremmer tilliden til og/eller kvaliteten af de statslige institutioner. Mens kohortetilhørsforhold og til dels uddannelsesniveau med stor sikkerhed kan antages at være upåvirket af social tillid, er forholdet mellem social tillid og institutionel tillid mere omdiskuteret. Det betyder, at en korrelation mellem institutionel og social tillid (H4) ikke uden videre kan tages som støtte til en kausal effekt af institutionel tillid (H5). En korrelation vil derfor ikke være nok til at støtte den institutionelle forklaring; det skal tillige godtgøres, at korrelationen ikke skyldes, at social tillid påvirker institutionel tillid. Der findes allerede en del analyser, som finder en korrelation mellem de to former for tillid (for tre af de seneste se Bäck og Ketilä, 2008; Rothstein og Stolle, 2008; Zmerli og Newton, 2008), men de færreste forholder sig til, hvilken vej kausaliteten går. De få analyser, der undersøger kausalforholdet, er typisk foretaget på amerikanske data, og konklusionerne varierer fra et gensidigt forhold med en stærkere påvirkning fra institutionel til social tillid (Brehm og Rahn, 1997) over en ensidig effekt af social tillid på institutionel tillid (Keele, 2007) til intet forhold mellem de to fænomener (Uslaner, 2002: 158). I en europæisk kontekst finder Dinesen (2007), at effekten fra institutionel tillid til social tillid er væsentligt stærkere end det omvendte forhold på individniveau. Rothstein og Eek (2009) understøtter dette kausalforhold med eksperimentelle data, mens Bjørnskov (2007) og Uslaner (2008a) finder, at social tillid påvirker institutionel kvalitet på landniveau. Der er altså mindst talt divergerende resultater i de eksisterende kausalanalyser. Blandt disse er der imidlertid ingen, der bygger på paneldata på individniveau. Det begrænser mulighederne for at udtale sig om den kausale retning mellem de to former for tillid, da det er fænomener, der varierer på individniveau. I testen af H5 anvendes surveydata fra et dansk panel af tilfældigt udvalgte individer, som er interviewet i 1990, 1999 og 2008 i forbindelse med den danske del af Den Europæiske Værdiundersøgelse (Den danske værdiundersøgelse – panel, 2009). Som i de fleste panelundersøgelser er en del respon-

denter faldet fra over årene (antallet af respondenter er faldet fra omtrent 600 i 1990 til ca. 330 i 2008), hvilket betyder, at repræsentativiteten i panelet ikke er optimal. På trods af disse problemer giver panelet os unikke muligheder for at undersøge kausalforholdet mellem de to former for tillid. I testen af de øvrige hypoteser anvendes ligeledes data fra den danske del af værdiundersøgelsen, men dog den noget større og mere repræsentative tværnsnitsundersøgelse fra 2008 (Den danske værdiundersøgelse – tværnsnit, 2009). Denne undersøgelse indeholder de samme spørgsmål som panelundersøgelsen og bygger på en simpel tilfældigt udvalgt stikprøve af danskere over 18 år. Data er indsamlet som *face to face*-interview, og svarprocenten for undersøgelsen er 51 pct.⁴

H1 testes i model I nedenfor. Her inkluderes kun fødselskohorte som forklarende variabel, da respondenternes fødselstidspunkt nødvendigvis må være upåvirket af andre forhold. Der er derfor ikke behov for kontrolvariable i denne model. Model II tester H2 og H3 og inkluderer uddannelsesniveau, kohorte samt køn og geografisk tilhørsforhold, da det er plausibelt, at såvel køn som geografisk tilhørsforhold er relateret til såvel social tillid som uddannelsesniveau. Hvis en eventuel kohorteeffekt alene skyldes forskelle i gennemsnitligt uddannelsesniveau på tværs af generationer, vil effekten af kohortetilhørsforhold forsvinde, når uddannelsesniveau inddrages (H3). H4 testes i model III, hvor institutionel tillid føjes til modellen sammen med en række yderligere kontrolvariable, som i litteraturen er blevet nævnt som forklaringer på social tillid (se fx Uslaner, 2002). Det drejer sig om civilstand/samlivsform, beskæftigelse, indkomst, deltagelse i frivillige organisationer⁵ og to aspekter af optimisme: livstilfredshed og følelsen af at have kontrol over eget liv. Da fødselskohorte og uddannelse i højere grad er årsag til end konsekvens af disse faktorer, inddrages de alternative forklaringer først i denne model. Modellerne IV og V tester H5 ved hjælp af paneldatasættet. Konkret undersøges det, om den institutionelle tillid målt i de to første bølger i 1990 og 1999 kan forklare den sociale tillid i 2008, når vi samtidig kontrollerer for den sociale tillid i 1990 og 1999 (model IV). Hvis den institutionelle tillid målt i de to tidligere bølger viser sig at have en effekt på den sociale tillid i den seneste bølge, selvom der kontrolleres for den sociale tillid i de to foregående bølger, er det et stærkt indicium på, at der faktisk er en kausaleffekt af institutionel tillid på social tillid. Effekten af den sociale tillid på den institutionelle tillid undersøges efter samme logik (model V), og hvis der findes en effekt af den sociale tillid i de to tidligere bølger på den institutionelle tillid målt i 2008, vil det være et tegn på, at kausaliteten enten går den anden vej eller går begge veje. Da der er et vist tidsrum mellem målingerne, er kontrollen for alternative forklaringer gennem inklusion af den afhængige variabel målt på et tidligere tidspunkt ikke perfekt. Derfor inklude-

rer modellerne IV-V ydermere de samme kontrolvariable som model III, målt i 2008.

Operationaliseringer

Social tillid er målt ved det hyppigt anvendte spørgsmål ”Alt i alt – mener De, at folk er til at stole på, eller mener De, at man ikke kan være for forsigtig, når man har med mennesker at gøre?” med de to svaralternativer ”De fleste er til at stole på” og ”Man kan ikke være for forsigtig”, hvoraf det første naturligvis betragtes som udtryk for social tillid.

Fødselskohorte operationaliseres med fødselsår, hvor respondenter født før 1930 dog slås sammen til én kategori på grund af få observationer. *Uddannelse* måles med en kategorisk variabel med følgende fem kategorier: grundskole, erhvervsfaglig uddannelse samt kort, mellem og lang videregående uddannelse. *Institutionel tillid* måles ved hjælp af et indeks over en række variable, som afdækker tilliden til forskellige statslige institutioner: politiske institutioner (Folketinget), ordenshåndhævende institutioner (retssystemet og politiet) samt politikompleterende institutioner (det offentlige og det sociale sikrings-system). Rothstein og Stolle (2008) argumenterer for, at man kan skelne mellem tilliden til forskellige typer statslige institutioner, men faktoranalyser viser, at tilliden til ovennævnte institutioner synes at udgøre et endimensionelt fænomen i nærværende sammenhæng, hvilket også stemmer overens med resultaterne af tilsvarende analyser på europæiske data (Dinesen, 2007; Zmerli og Newton, 2008). Derfor konstrueres ét overordnet indeks på baggrund af tilliden til de fem ovennævnte institutioner. Scoren på indekset er beregnet som gennemsnittet på det antal spørgsmål, som respondenter har svaret på (mindst tre), og går fra 0 til 1, hvor en høj score indikerer høj tillid.⁶

Kontrolvariablen *geografisk tilhørsforhold* inddeler respondenternes bopæle i tre kategorier: center (hovedstadsområdet), ”midtmellem” (større provinsbyer) og periferi (mindre byer/landet). *Civilstand/samlivsform* skelner mellem gifte/samlevende på den ene side og enlige på den anden. *Indkomst* har seks kategorier, hvoraf de fem er intervaller af husstandsindkomst, mens den sjette er ”vil ikke svare” (jf. tabel 1).⁷ *Beskæftigelse* skelner mellem beskæftigede og ikke-beskæftigede. *Foreningsdeltagelse* er operationaliseret som frivilligt arbejde i organisationer. Dette er valgt frem for medlemskab i disse organisationer, idet formodningen i litteraturen er, at det er interaktionen med andre mennesker i foreninger, der skaber social tillid (Stolle, 1998; Sønderkov, under udg. 2). Medlemskab alene skaber ikke tillid, hvilket også er underbygget empirisk (Jacobsen, 2010). Da denne interaktion alt andet lige må forventes at være oftere forekommende ved frivilligt arbejde end ved medlemskab, der i princippet kan

være passivt, er frivilligt arbejde et bedre mål for det element i foreningsdeltagelse, som forventes at fremme social tillid. Vores mål for foreningsdeltagelse er en dikotomi, som indikerer, hvorvidt respondenterne udfører frivilligt arbejde i mindst én af 15 organisationer/foreninger.⁸ De to indikatorer på et optimistisk livssyn, *livstilfredshed* og en følelse af *kontrol over eget liv*, er målt ved spørgsmål om henholdsvis "Hvor tilfreds eller utilfreds er De med livet for tiden?" og "Hvor meget indflydelse har De på tilværelsen?". Begge spørgsmål er målt på en 10-punktsskala, der går fra 0 ("Meget utilfreds"/"Overhovedet ingen indflydelse") til 1 ("Meget tilfreds"/"Overordentlig meget indflydelse").

Analyse

Tabel 1 viser resultaterne af testene af H1 til H3, der testes med tværsnitsundersøgelsen fra 2008. Da social tillid er målt ved en dikotom variabel, estimeres modellerne ved hjælp af logistisk regression. Model I tester fødselskohorteforklaringen og yder delvis støtte til denne forklaring. Danskere født før 1930, som er referencekategorien i tabellen, har signifikant lavere social tillid end alle andre kohorter med undtagelse af den efterfølgende kohorte. Sidstnævnte forhold svækker støtten til H2 en smule. Det bør imidlertid fremhæves, at forskellen i tillid mellem den ældste kohorte og de øvrige kohorter formentlig underdrives, idet en større andel af den ældste kohorte er gået bort i 2008. Da tillid er negativt korreleret med forskellige indikatorer på dårligt helbred (se blandt andet Rostila, 2007), synes det således sandsynligt, at de mindst tillidsfulde går bort først, hvorfor en selekteret gruppe af mere tillidsfulde individer er tilbage i den ældste kohorte. Model I yder altså i et vist omfang støtte til fødselskohorteforklaringen.

Model II inkluderer uddannelse samt kontrolvariable, som forventes at komme før uddannelse i kausalkæden bag social tillid, og resultaterne understøtter klart H2; jo højere uddannelse desto højere social tillid. H3 understøttes delvist af modellen, idet forskellen mellem kohorterne bliver mindre efter inddragelse af uddannelse, men forskellen forsvinder dog ikke fuldstændigt. Dette indikerer, at kohorteeffekten virker gennem et stigende uddannelsesniveau, men samtidig også at andre generationsforskelle bidrager til at forklare stigningen i social tillid.

Betydning af institutionel tillid fremgår af model III. Selvom der kontrolleres for en lang række alternative forklaringer, har institutionel tillid en signifikant effekt på social tillid. Da alle variable enten er dummyvariable eller skaleret mellem 0 og 1, fremgår det, at institutionel tillid har en væsentlig indflydelse på social tillid – også sammenlignet med de øvrige variable. Da koefficienterne udtrykker ændringen i den naturlige logaritme til oddsene for

Table 1: Årsager til social tillid, tværsnitsdata

	Model I		Model II		Model III	
	Koefficient	Std.fejl	Koefficient	Std.fejl	Koefficient	Std.fejl
Fødselskohorte						
Før 1930	Reference		Reference		Reference	
1930'erne	0,13	0,31	-0,04	0,32	-0,07	0,34
1940'erne	0,53	0,29*	0,30	0,30	0,08	0,32
1950'erne	0,71	0,30**	0,31	0,31	-0,07	0,36
1960'erne	1,35	0,31***	0,92	0,32***	0,44	0,37
1970'erne	0,96	0,31***	0,41	0,33	0,02	0,38
1980'erne	0,68	0,32**	0,19	0,33	0,00	0,36
Uddannelse						
Grundskole			Reference		Reference	
Erhvervsfaglig			0,54	0,16***	0,37	0,17**
Kort videregående			1,10	0,19***	0,90	0,20***
Mellemlang videregående			1,55	0,24***	1,33	0,24***
Lang videregående			2,18	0,36***	1,85	0,37***
Institutionel tillid					1,73	0,47***
Køn (kvinde)			-0,08	0,14	-0,01	0,14
Geografisk tilhørsforhold						
Center			0,25	0,18	0,26	0,18
Midtimellem			Reference		Reference	
Periferi			0,15	0,15	0,13	0,15
Civilstand (gift/samlevende)					0,08	0,16
Beskæftigelse (ja)					0,24	0,19
Husstandsindkomst						
≤200.000					Reference	
>200.000-400.000					0,11	0,24
>400.000-600.000					0,27	0,28
>600.000-800.000					0,30	0,31
>800.000					0,40	0,37
Ikke oplyst					-0,14	0,24
Foreningsdeltagelse					0,47	0,15***
Livstilfredshed					0,85	0,31***
Kontrol over eget liv					0,66	0,36*
Konstant	0,46	0,26*	-0,03	0,30	-2,35	0,53***
N	1.454		1.454		1.454	
McFaddens R ²	0,02		0,08		0,12	

Noter: *, **, ***: $P < 0,1; 0,05; 0,01$. Standardfejl i parentes. Robustheden af institutionel tillid er afprøvet ved modeller uden foreningsdeltagelse; uden respondenter, der ikke vil oplyse husstandsindkomst; og uden kontrol for husstandsindkomst (jf. noterne 4 og 6). Koefficienten for institutionel tillid ændres ikke nævneværdigt i disse modeller (ikke vist).

at svare positivt på tillidsspørgsmålet, når de uafhængige variable stiger med 1, er fortolkningen af disse koefficienter ikke ligefrem. Et indtryk af betydningen af institutionel tillid kan fås ved de forudsagte sandsynligheder for et positivt svar på tillidsspørgsmålet ved forskellige niveauer af institutionel tillid. For en gennemsnitlig person⁹ stiger den forudsagte sandsynlighed for et positivt svar fra 0,65 til 0,90, når den institutionelle tillid går fra minimum til maksimum. Et skift fra “ikke særlig stor tillid til institutioner” til “ret stor tillid” ændrer sandsynligheden fra 0,75 til 0,84. Tilsvarende er den forudsagte sandsynlighed for et tillidsfuldt svar for folk med lang videregående uddannelse 0,93, mens den er 0,67 for folk med grundskolen som højeste uddannelse.¹⁰ Samlet set indikerer modellen, at institutionel tillid er højt korreleret med social tillid, hvilket understøtter H4.

Som nævnt er en korrelation mellem institutionel og social tillid ikke tilstrækkelig til at sandsynliggøre den positive betydning af statslige institutioner. For at udelukke at korrelationen skyldes en positiv effekt af social tillid på institutionel tillid, undersøges kausalforholdet mellem de to former for tillid i tabel 2.

Tabellen viser, at såvel den sociale som den institutionelle tillid i 2008 er kraftigt påvirket af den tilsvarende tillid i 1999 (begge signifikante på 0,01-niveau) og for den institutionelle tillids vedkommende også for den tilsvarende tillid helt tilbage i 1990 (signifikant på 0,05-niveau). Begge tillidsformer synes altså i en vis grad at være stabile i den forstand, at de forudsiges af tilliden i de foregående målinger. I forhold til nærværende problemstilling er det imidlertid mere interessant, at den institutionelle tillid i 1999 faktisk har en signifikant indvirkning på den sociale tillid i 2008, selvom der kontrolleres for den sociale tillid i de foregående bølger og en lang række andre kontrolvariable. Dette er et ret klart indicium på en kausaleffekt fra institutionel tillid til social tillid. Ydermere finder vi ikke en signifikant effekt af den sociale tillid i de to første bølger på den institutionelle tillid i 2008. Resultaterne viser med andre ord, at der findes en positiv kausaleffekt af institutionel tillid på social tillid, og at den modsatrettede effekt formentlig ikke eksisterer. For at få en indikation på effekten af henholdsvis den sociale tillid og den institutionelle tillid i 1999 på den sociale tillid i 2008 har vi som ovenfor beregnet de forudsagte sandsynligheder for at afgive et positivt svar på tillidsspørgsmålet. Har man i 1999 svaret, at “Man kan stole på de fleste” (i modsætning til “Man kan ikke være for forsigtig”), stiger den forudsagte sandsynlighed for et tillidsfuldt svar fra 0,46 til 0,82, mens den tilsvarende stiger fra 0,48 til 0,94 ved en ændring fra minimum til maksimum på indekset over institutionel tillid. Til sammenligning stiger den forudsagte sandsynlighed for et tillidsfuldt svar fra 0,67 til 0,85 med en

Tabel 2: Årsager til social og institutionel tillid, paneldata

Afhængig variabel Metode	Model IV		Model V	
	Social tillid 2008		Institutionel tillid 2008	
	Logistisk regression		OLS	
	Koefficient	Std.fejl	Koefficient	Std.fejl
Social tillid 1999	1,66	0,38***	-0,01	0,02
Social tillid 1990	0,24	0,39	0,01	0,02
Institutionel tillid 1999	3,02	1,32**	0,42	0,06***
Institutionel tillid 1990	-1,41	1,27	0,11	0,05**
Fødselskohorte				
Før 1930	Reference		Reference	
1930'erne	-0,18	0,84	-0,03	0,04
1940'erne	-0,97	0,82	-0,04	0,04
1950'erne	-1,19	0,93	-0,03	0,04
1960'erne	-1,01	1,00	-0,05	0,04
1970'erne	-1,67	1,20	-0,06	0,05
Uddannelse				
Grundskole	Reference		Reference	
Erhvervsfaglig	-0,85	0,48*	-0,01	0,02
Kort videregående	-0,75	0,51	0,01	0,02
Mellemlang videregående	0,49	0,78	-0,01	0,03
Lang videregående	0,78	1,19	0,02	0,03
Køn (kvinde)	-0,44	0,37	-0,03	0,01*
Geografisk tilhørsforhold				
Center	-0,50	0,48	-0,00	0,02
Midtimellem	Reference		Reference	
Periferi	-0,25	0,42	0,04	0,02**
Civilstand (gift/samlevende)	-0,22	0,44	-0,00	0,02
Beskæftigelse (ja)	0,98	0,53*	0,01	0,02
Husstandsindkomst				
≤200.000	Reference		Reference	
>200.000-400.000	0,06	0,68	0,00	0,03
>400.000-600.000	-0,43	0,78	-0,02	0,03
>600.000-800.000	0,44	0,87	-0,00	0,04
>800.000	0,67	0,94	-0,01	0,04
Ikke oplyst	-1,06	0,67	-0,02	0,03
Foreningsdeltagelse	0,41	0,37	-0,02	0,01
Livstilfredshed	0,67	0,86	0,03	0,04
Kontrol over eget liv	1,30	0,94	0,13	0,04***
Konstant	-1,21	1,28	0,25	0,06***
N		327		331
McFaddens R ² /R ²		0,25		0,34

Noter: *, **, ***: P < 0,1; 0,05; 0,01; Standardfejl i parentes. En samlet test for begge institutionelle tillidsvariable i model IV giver $\chi^2 = 5,23$ (P = 0,07); En samlet test for begge sociale tillidsvariable i model V giver F = 0,15 (P = 0,86).

ændring fra "Ikke særlig stor tillid" til "Ret stor tillid".¹¹ Det tyder altså på, at den institutionelle tillid i 1999 har en markant effekt på den sociale tillid i 2008. Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at den institutionelle tillid i 1999 er den eneste variabel ud over social tillid i 1999, som har en effekt på social tillid i 2008, der er signifikant på 0,05-niveau. Dette understreger den væsentlige betydning, som institutionel tillid spiller for social tillid. At uddannelse ikke har en signifikant effekt i model IV, kan muligvis ses som en svækkelse af H2. På den anden side er det muligt, at en del af effekten af uddannelse (og dermed fødselskohorte) medieres gennem institutionel tillid. For denne tolkning taler faldet i effekten af uddannelse, der kunne observeres efter inddragelse af institutionel tillid i model III.

Alt i alt understøtter analyserne i væsentligt omfang de opstillede hypoteser. Det synes plausibelt, at den stigende tillid i løbet af de seneste tre årtier er forårsaget af generationsudskiftning, stigende uddannelsesniveau samt forbedringer i statens institutioner med stigende tillid til disse til følge. Særligt betydningen af stigende institutionel tillid står stærkt på baggrund af analysen.

Konklusion

I modsætning til den generelle tendens har Danmark oplevet en markant stigning i social tillid i løbet af de seneste tre årtier. Givet at social tillid er en vigtig ressource, som bidrager til tilvejebringelsen af offentlige goder og fremmer samarbejde, er det væsentligt at forstå baggrunden for denne unikke stigning. Vi har i nærværende artikel belyst to overordnede forklaringer på stigningen i social tillid i Danmark: En kohorteforklaring, som forklarer den stigende tillid med forskellige kohorters forskelle i opvækstvilkår og generationsudskiftning, og en periodeforklaring, som fokuserer på samfundsmæssige ændringer, der i en given periode påvirker tilliden for alle kohorter på den samme måde. Vi fandt belæg for kohorteforklaringen, idet tilliden er systematisk lavere for de ældste kohorter. Endvidere sandsynliggjorde vi, at forskellen i tillid mellem kohorterne i ret vid udstrækning skyldes et lavere uddannelsesniveau blandt de ældste kohorter. Endelig viste analysen, at stigende tillid til statslige institutioner også er en afgørende forklaring på den positive udvikling i den sociale tillid i Danmark. Hvorvidt den stigende tillid til statslige institutioner er en konsekvens af reelle forbedringer i statslige institutioner, er imidlertid stadig et åbent spørgsmål, da vi mangler tilstrækkelige data til at kunne drage konklusioner om denne sammenhæng.

Ligesom stigningen i danskernes sociale tillid er slående i et komparativt perspektiv, er resultaterne af nærværende analyse interessante, når de sammenlignes med resultater fra andre lande. Resultaterne afslører således modsatret-

tede konsekvenser af generationsudskiftningen i Danmark og USA. Som vi har set ovenfor, resulterer generationsudskiftningen i stigende tillid i Danmark, idet de ældste kohorter er mindre tillidsfulde end de yngre kohorter. I USA er det modsatte tilfældet; kohorterne født før midten af 1940'erne er de mest tillidsfulde, og generationsudskiftningen af disse kohorter forklarer en stor del af det meget omdiskuterede fald i tilliden i landet (Robinson og Jackson, 2001).¹² Dette betyder, at tilliden blandt kohorter født frem til slutningen af Anden Verdenskrig har været omtrent den samme i de to lande (se Putnam, 1995: 675), mens det således først er blandt efterkrigstidens kohorter, at de divergerende mønstre i social tillid i de to lande grundlægges. Det giver anledning til spørgsmålet om, hvilke forskelle i opvækstvilkår for efterkrigsgenerationerne i de to lande der er årsag til disse modsatte tendenser. Idet de to lande selv sagt varierer på mange parametre, er det umiddelbart svært at gisne herom. Det er dog værd at bemærke, at stigningen i uddannelsesniveaueet blandt de yngre generationer, som blev identificeret som en del af forklaringen på stigningen i tillid i Danmark, ligeledes har fundet sted i USA og således ikke kan forklare de forskellige udviklinger i de to lande. En mulig forklaring på forskellen i effekterne af uddannelse kunne være, at det danske uddannelsessystem er mindre segregeret end det amerikanske og dermed medfører øget interaktion mellem folk med forskellig baggrund med stigende tillid til følge. Dette forbliver dog en spekulation i nærværende artikel. I forhold til at forklare forskellen i udviklingen i tillid i de to lande er det dog også værd at huske på, at det ikke nødvendigvis er de samme faktorer, der ligger bag den modsatte tendens. Således kan opvækstvilkårene for bestemte kohorter være meget specifikke for de enkelte lande. Det er eksempelvis nærliggende at argumentere for, at kohorterne, der er vokset op under Vietnamkrigen eller borgerrettighedskampen i USA, har haft særegne oplevelser uden paralleller i Danmark.

Fundet af en periodeeffekt af forbedrede statslige institutioner på social tillid via borgernes tillid til disse institutioner støtter den del af tillidsforskningen, der tillægger institutionel kvalitet afgørende betydning for social tillid. I modsætning til tidligere analyser af sammenhængen mellem institutionel tillid og social tillid står nærværende analyse imidlertid stærkt, idet den bygger på en panelundersøgelse, der giver unikke muligheder for at sandsynliggøre, at kausaliteten går fra institutionel tillid til social tillid og ikke omvendt, som visse analyser tidligere har foreslået.

Samlet set viser resultaterne, at social tillid delvist fastlægges i barn-/ungdommen, men samtidig at begivenheder senere i livet påvirker tilliden. Givet den positive samfundsmæssige betydning af social tillid er denne viden nyttig for velmenende politikere. Resultaterne tyder på, at velfungerende, ikke-

korrupte institutioner, der straffer snydere, fremmer social tillid. Velmenende politikere bør derfor anstrenge sig for at opretholde og styrke kvaliteten af de danske statslige institutioner. Denne anbefaling går delvist imod anbefalinger fra andre forfattere; Svendsen (2009) anbefaler eksempelvis, at politikere skal satse på tillid frem for kontrol. Nærværende undersøgelse tyder på, at statslig kontrol – i det omfang den er upartisk og til for at sanktionere folk, der snyder fællesskabet – faktisk kan have en positiv indflydelse på social tillid.

Noter

1. Delt forfatterskab; forfatterne har bidraget ligeligt til artiklen. Forfatterne vil gerne takke Velux Fonden for finansiel støtte samt Rune Slothuus og to anonyme reviewere for hjælpsomme kommentarer. Alle tilbageværende fejl og mangler er alene forfatternes ansvar.
2. I modsætning til kulturforklaringen og dens fokus på betydningen af tidlig socialisering fra forældrene som forklaring på den intergenerationelle stabilitet har nyere studier vist, at stabiliteten snarere er et resultat af genetisk transmission af tillid fra forældre til børn (Sturgis et al., 2010; Hirashi et al., 2008). I nærværende sammenhæng er det væsentlige imidlertid, at begge perspektiver forudsiger stabilitet i tilliden over såvel individets livsforløb samt over generationer.
3. Blandt forklaringerne på den positive effekt af uddannelse på social tillid findes blandt andet højtuddannedes bedre livsvilkår samt mødet med kosmopolitiske og tolerante værdier i uddannelsessystemet (Brehm og Rahn, 1997; Delhey og Newton, 2003).
4. Yderligere information om både tværsnits- og panelundersøgelsen findes på Dansk Data Arkivs hjemmeside (<http://samfund.dda.dk/dda/data-finde.asp>).
5. Ligesom kausalforholdet mellem institutionel og social tillid debatteres i litteraturen, debatteres forholdet mellem organisationsdeltagelse og social tillid, da flere hævder og viser, at social tillid medfører deltagelse (fx Nannestad, 2007) eller organisationsmedlemskab (Sønderskov, 2011b). For at udelukke at en eventuel effekt af institutionel tillid på social tillid alene skyldes simultaneitetsbias forårsaget af inklusionen af organisationsdeltagelse, estimeres der også modeller uden organisationsdeltagelse (jf. noterne til tabel 1).
6. For at undgå at for mange observationer må udgå af analysen på grund af manglende svar på ét af spørgsmålene, inkluderes respondenter, som har svaret på mindst tre af spørgsmålene vedrørende tillid til institutioner. Reliabilitetsanalyser viser, at Chronbachs alpha for indeksene i tværsnitsundersøgelsen samt de tre bølger af panelet varierer mellem 0,69 og 0,74.
7. “Vil ikke svare” er medtaget for at undgå at ekskludere et større antal respondenter, der ikke har oplyst husstandsindkomsten. Manglende lyst til at oplyse indkomst er

- dog muligvis påvirket af social tillid, hvorfor inklusion af ”vil ikke svare” kan skabe simultanitetsbias. Derfor estimeres der modeller, hvor respondenter, som ikke har svaret på indkomstspørgsmålet, er udeladt – jf. noterne til tabel 1.
8. Som alternativt mål forsøgte vi at anvende en summeret skala over antallet af de 15 organisations-/foreningstyper, som respondenterne udfører frivilligt arbejde i, men dette ændrede ikke resultaterne.
  9. En gennemsnitlig person er her en gift/samlevende mand, født i 1950'erne, med en kort videregående uddannelse, bor i hovedstadsområdet, er i beskæftigelse, har en husstandsindkomst omkring 500.000 og et gennemsnitligt niveau af livstilfredshed samt følelse af kontrol.
  10. Dette gælder for en person med samme karakteristika som i note 8 bortset fra et gennemsnitligt niveau af institutionel tillid (baseret på model III). Et mere reelt indtryk af effekten af uddannelse fås i model II, der ikke inkluderer effekter af institutionel tillid og andre kontrolvariable. Her betyder et skift fra laveste til højeste uddannelseskategori en ændring på 0,63 til 0,94 i sandsynligheden for et tillidsfuldt svar.
  11. De forudsagte sandsynligheder er beregnet for en person med følgende karakteristika: en beskæftiget gift/samlevende mand, født i 1950'erne, med en kort videregående uddannelse, bosat i hovedstadsområdet, med en husstandsindkomst mellem 400.000 og 600.000 kroner, som ikke udfører frivilligt foreningsarbejde, som svarede tillidsfuldt på spørgsmålet om social tillid i 1990, og som har et gennemsnitligt niveau af livstilfredshed og følelse af kontrol (begge målt i 2008) samt institutionel tillid i 1990. I modellerne, hvor der ses på effekten af institutionel tillid i 1999, sættes social tillid i 1999 til et tillidsfuldt svar. I modellerne, hvor der ses på effekten af social tillid i 1999, sættes institutionel tillid i 1999 til det gennemsnitlige niveau.
  12. Putnam (1995) mener, at faldet i tillid for alvor sætter ind hos kohorter født efter 1940, men hans analyser er generelt mindre robuste end Robinson og Jacksons (2001).

Litteratur

- Bäck, Maria og Elina Kestilä (2008). Social Capital and Political Trust in Finland: An Individual-level Assessment. *Scandinavian Political Studies* 32 (2): 172-194.
- Bjørnskov, Christian (2007). Determinants of Generalized Trust: A Cross-country Comparison. *Public Choice* 130 (1): 1-21.
- Bjørnskov, Christian (2009a). Economic growth, pp. 337-353 i Gert T. Svendsen og Gunnar L.H. Svendsen (red.), *Handbook of Social Capital. The Troika of Sociology, Political Science and Economy*. Cheltenham: Edward Elgar.

- Bjørnskov, Christian (2009b). Social Trust and the Growth of Schooling. *Economics of Education Review* 28 (2): 249-257.
- Brehm, John og Wendy Rahn (1997). Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital. *American Journal of Political Science* 41 (3): 999-1023.
- Claibourn, Michele P. og Paul S. Martin (2000). Trusting and Joining? An Empirical Test of the Reciprocal Nature of Social Capital. *Political Behavior* 22 (4): 267-291.
- Delhey, Jan og Kenneth Newton (2003). Who Trusts?: The Origins of Social Trust in Seven Societies. *European Societies* 5 (2): 93-137.
- Delhey, Jan og Kenneth Newton (2005). Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism? *European Sociological Review* 21 (4): 311-327.
- Den danske værdiundersøgelse – panel (2009). Data fra Dansk Data Arkiv, Datamateriale DDA-23518.
- Den danske værdiundersøgelse – tværsnit (2009). Data fra Dansk Data Arkiv, Datamateriale DDA-23923.
- Dinesen, Peter (2007). Social Trust, Civil Society and Institutions: Analyzing the Causes of Social Trust in Europe. Paper fremlagt ved Aarhus Seminars in Public Policy, Aarhus, 11. december. [http://www.ps.au.dk/public_policy/Papers/Dinesen, Peter%20Thisted\(2007\), 'Social%20trust,%20civil%20society%20and%20institutions'.pdf](http://www.ps.au.dk/public_policy/Papers/Dinesen,%20Peter%20Thisted(2007),%20Social%20trust,%20civil%20society%20and%20institutions'.pdf).
- Dinesen, Peter (2012). Parental Transmission of Trust or Perceptions of Institutional Fairness? Explaining Generalized Trust of Young non-Western Immigrants in a High-Trust Society. *Comparative Politics*.
- Dinesen, Peter (under udg.). Where You Come From or Where You Live? Examining the Cultural and Institutional Explanation of Generalized Trust Using Migration as a Natural Experiment. *European Sociological Review*.
- EWVS (2006). Four-Wave Integrated Data File, 1981-2004, v.20060423, 2006. Hentet 02.05.2006, fra <http://www.worldvaluessurvey.org>, The European Values Study Foundation and World Values Survey Association.
- Gächter, Simon, Herrman Benedikt og Christian Thöni (2004). Trust, Voluntary Cooperation, and Socio-economic Background: Survey and Experimental Evidence. *Journal of Economic Behavior and Organization* 55 (4): 505-531.
- Glenn, Norval D. (2005). *Cohort Analysis*, 2nd ed. Thousand Oaks: Sage.
- GSS (2004). 1972-2004 [Cumulative File]. Ann Arbor: Inter-university Consortium for Political and Social Research.
- Helliwell, John og Robert Putnam (2007). Education and Social Capital. *Eastern Economic Journal* 33 (1): 1-19.

- Hirashi, Kai, Shinji Yamagata, Chizuru Shikishima og Juku Ando (2008). Maintenance of Genetic Variation in Personality Through Control of Mental Mechanisms: a Test of Trust, Extraversion and Agreeableness. *Evolution and Human Behavior* 29: 79-85.
- Holm, Håkon J. og Anders Danielson (2005). Tropic Trust versus Nordic Trust: Experimental Evidence from Tanzania and Sweden. *Economic Journal* 115 (503): 505-532.
- Inglehart, Ronald (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald og Christian Welzel (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobsen, Simon Borregaard (2010). *Er civilsamfundet en kilde til generaliseret tillid?* Speciale, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Keele, Luke (2007). Social Capital and the Dynamics of Trust in Government. *American Journal of Political Science* 51 (2): 241-254.
- Knack, Stephen (2002). Social Capital and the Quality of Government: Evidence from the States. *American Journal of Political Science* 46 (4): 772-785.
- Knack, Stephen og Phillip Keefer (1997). Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-country Investigation. *Quarterly Journal of Economics* 112 (4): 1251-1288.
- Kurtz, Marcus J. og Andrew Schrank (2008). Growth and Governance: Models, Measures, and Mechanisms. *Journal of Politics* 69 (2): 538-554.
- Nannestad, Peter (2007). Does Social Capital Help Solving Real World Collective Action Problems? Paper fremlagt ved The First World Meeting of the Public Choice Societies, Amsterdam, 29. marts-1. april.
- Nannestad, Peter (2008). What Have We Learned About Generalized Trust, If Anything? *Annual Review of Political Science* 11 (1): 413-436.
- Putnam, Robert D. (1995). Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America. *PS. Political Science and Politics* 28 (4): 664-683.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Robinson, Robert V. og Elton F. Jackson (2001). Is Trust in Others Declining in America? An Age-Period-Cohort Analysis. *Social Science Research* 30: 117-145.
- Rostila, Mikael (2007). Social Capital and Health in European Welfare Regimes: a Multilevel Approach. *Journal of European Social Policy* 17: 223-239.
- Rothstein, Bo (2005). *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Rothstein, Bo og Daniel Eek (2009). Political Corruption and Social Trust: An Experimental Approach. *Rationality and Society* 21 (1): 81-112.
- Rothstein, Bo og Dietlind Stolle (2008). The State and Social Capital. An Institutional Theory of Generalized trust. *Comparative Politics* 40 (4): 441-460.
- Rothstein, Bo og Eric Uslaner (2005). All for All: Equality, Corruption, and Social Trust. *World Politics* 58 (1): 41-72.
- Scholz, John T. og Mark Lubell (1998). Trust and Taxpaying: Testing the Heuristic Approach to Collective Action. *American Journal of Political Science* 42 (2): 398-417.
- Stolle, Dietlind (1998). Bowling Together, Bowling Alone: The Development of Generalized Trust in Voluntary Associations. *Political Psychology* 19 (3): 497-525.
- Stolle, Dietlind (2001). Clubs and Congregations: The Benefits of Joining an Association, pp. 202-244 i Karen Cook (red.), *Trust in Society*. New York: Russell Sage Foundation.
- Stolle, Dietlind og Marc Hooghe (2004). The Roots of Social Capital: Attitudinal and Network Mechanisms in the Relation between Youth and Adult Indicators of Social Capital. *Acta Politica* 39 (4): 422-441.
- Sturgis, Patric, Sanna Read, Peter K. Hatemi, Gu Zhu, Tim Trull, Margaret J. Wright og Nicholas G. Martin (2010). A Genetic Basis for Social Trust? *Political Behavior* 32 (2): 205-230.
- Svendsen, Gert Tinggaard (2006). Danmark er verdensmester i tillid. *Kronik, Berlingske Tidende*, 10. april.
- Svendsen, Gert Tinggaard (2009). Den skandinaviske gåde, pp. 44-49 i Jens Blom-Hansen og Jørgen Elklit (red.), *Perspektiver på politik. Bidrag til samfundsdebatten*. Aarhus: Academica.
- Svendsen, Gert Tinggaard og Gunnar Lind Haase Svendsen (2006). *Social Kapital: En Introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Sønderskov, Kim Mannemar (2008). *Making Cooperation Work: Generalized Social Trust and Large-N Collective Action*. Aarhus: Politica.
- Sønderskov, Kim Mannemar (2009a). Different Goods, Different Effects: Exploring the Effects of Generalized Social Trust in Large-N Collective Action. *Public Choice* 140 (1): 145-160.
- Sønderskov, Kim Mannemar (2009b). Er social tillid værd at investere i?, pp. 50-55 i Jens Blom-Hansen og Jørgen Elklit (red.), *Perspektiver på politik. Bidrag til samfundsdebatten*. Aarhus: Academica.
- Sønderskov, Kim Mannemar (2011a). Explaining Large-N Cooperation: Generalized Social Trust and the Social Exchange Heuristic. *Rationality and Society* 23 (1): 51-74.

- Sønderskov, Kim Mannemar (2011b). Does Generalized Social Trust Lead to Associational Membership? Unravelling a Bowl of Well-Tossed Spaghetti. *European Sociological Review* 27 (4): 419-434.
- Uslaner, Eric (2002). *The Moral Foundation of Trust*. New York: Cambridge University Press.
- Uslaner, Eric (2008a). *Corruption, Inequality, and the Rule of Law*. New York: Cambridge University Press.
- Uslaner, Eric (2008b). Where You Stand Depends On Where Your Grandparents Sat: The Inheritability of Generalized Trust. *Public Opinion Quarterly* 72 (4): 725-740.
- World Values Survey (2009). Datafile wvs2005a_v20090621 og wvs2005a_v20090621. Hentet 05.07.2009 fra www.worldvaluessurvey.org. World Values Survey Association.
- Zmerli, Sonja og Ken Newton (2008). Social Trust and Attitudes toward Democracy. *Public Opinion Quarterly* 72 (4): 706-724.